

УДК 378.22:378.4(477) «1850/1917»
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2021-96-2

ГЕНЕЗА ПІДГОТОВКИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ЗАСОБОМ ПРИВАТ-ДОЦЕНТУРИ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ): МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ПОШУКУ

Таможська Ірина Володимирівна,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки № 1
*Навчально-науковий інститут міжнародної освіти
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*
itamozska@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0865-2380

Мета статті: розглянути особливості реалізації діяльнісного та комплексного методологічних підходів у контексті аналізу системи підготовки науково-педагогічних кадрів засобом приват-доцентури в університетах України другої половини ХІХ – початку ХХ століття, теоретичних положень щодо методів дослідження із зазначеної проблеми. **Методи дослідження:** аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, порівняння, пошуково-бібліографічний метод. **Результати дослідження.** Зазначено принципи діяльнісного підходу (розвитку, історизму, предметності; інтеріоризації та екстеріоризації; єдності будови зовнішньої та внутрішньої діяльності; активності), вимоги до комплексного підходу (встановлення взаємозв'язків досліджуваного явища, урахування зовнішніх впливів, усунення випадкових факторів), вимоги до наукових методів (детермінованість, заданість ціллю дослідження, результативність, надійність, ефективність). Діяльнісний підхід дає змогу визначити ефективність запровадженого інституту приват-доцентури в системі підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України другої половини ХІХ – початку ХХ століття, спрямовує на виявлення його цільової, змістовної, процесуальної, організаційної та технологічної цілісності. Комплексний підхід уможливив вивчення предмета наукового дослідження – підготовка науково-педагогічних кадрів засобом приват-доцентури в дореволюційних університетах України – на основі виокремлених складників (потреба, суб'єкт, об'єкт, зміст діяльності, умови, результат). Акцентовано увагу на теоретичних положеннях щодо наукових методів (історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-структурний, історико-діахронний, хронологічний, моделювання, персоналістично-біографічний, контент-аналізу, інтерпретації та ін.), які використано в дослідженні. **Висновки.** Методологічне обґрунтування наукового дослідження дає можливість цілісно розкрити зазначену проблему.

Ключові слова: діяльнісний та комплексний методологічні підходи, наукові методи, науково-педагогічні кадри, приват-доцентура.

GENESIS OF ACADEMIC STAFF TRAINING BY MEANS OF PRIVAT ASSOCIATE PROFESSORSHIP IN UKRAINIAN UNIVERSITIES (THE SECOND HALF OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY): METHODOLOGICAL GROUNDS FOR THE SCIENTIFIC SEARCH

Tamozhska Iryna Volodymyrivna,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Language Training Department 1
*Institute of International Education for Study and Research,
V. N. Karazin Kharkiv National University in Ukraine*
itamozska@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0865-2380

The purpose of the article: to outline peculiarities of realizing activity and integrated methodological approaches when analysing the system of academic staff training by means of privat associate professorship in Ukrainian universities in the second half of the XIX – at the beginning of the XX century, theoretical provisions on the research methods for the specified problem. **Methods of the research:** analysis, synthesis, abstraction, generalization, classification, comparison, search and bibliographic method. **Results of the research.** The author specifies the principles of the activity approach (development, historical character, subjectivity; internalization and exteriorization; unified structure of external and internal activity; activity), requirements

to the integrated approach (establishing interrelations of the investigated phenomenon, considering external influences, elimination of casual factors), requirements to scientific methods (determinacy, purposefulness, effectiveness, reliability, efficiency). The activity approach makes it possible to determine the effectiveness of the institute of private associate professorship in the system of academic staff training in Ukrainian universities in the second half of the XIX – early XX century, aims to identify its target, content, procedural, organizational and technological integrity. The integrated approach allowed for studying the subject of scientific research, namely academic staff training by means of private associate professorship in the pre-revolutionary universities of Ukraine, on the grounds of the identified components (need, subject, object, activity content, conditions, result). Particular attention was focused on the theoretical provisions on the scientific methods (historical-comparative, historical-genetic, historical-structural, historical-diachronic, chronological, modelling, personality-biographical, content analysis, interpretation, etc.) used in the study. **Conclusions.** Methodological substantiation of scientific research contributes to the holistic presentation of the specified problem.

Key words: *activity and integrated methodological approaches, scientific methods, academic staff, private associate professorship.*

Вступ. Світовий досвід свідчить, що держави, які зосереджують зусилля на примноженні освітнього та інтелектуального потенціалу суспільства, здатні до прогресивного розвитку у всіх сферах життєдіяльності, конкурентоспроможні на міжнародних ринках. У вирішенні зазначених завдань важливу роль відіграють науково-педагогічні кадри, адже вони є головним транслятором суспільного досвіду, накопиченого людством.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Питанням методологічних основ наукового дослідження займалися І. Андреев, М. Білуха, Н. Гупан, Н. Дічек, В. Загвазінський, П. Образцов, І. П'ятницька-Позднякова, Я. Скалкова, В. Струманський, Є. Хриков тощо. Особливості діяльнісного методологічного підходу висвітлено в наукових розвідках С. Дружилова, І. Зязюна, Ю. Козловського, В. Лозової, комплексного підходу – С. Бобришова, Т. Кристопчук, Г. Лаврентьева, Н. Лаврентьевої, С. Сисоевої. А втім, особливості діяльнісного та комплексного підходів щодо аналізу системи підготовки науково-педагогічних кадрів засобом приват-доцентури в університетах України другої половини XIX – початку XX століття, теоретичні положення щодо методів історико-педагогічного дослідження для отримання об'єктивних історичних даних із зазначеної проблеми та вірогідних результатів їх різнобічного аналізу на різних етапах студіювання залишилися поза межами уваги науковців.

Мета дослідження: розглянути особливості реалізації діяльнісного та комплексного методологічних підходів у контексті аналізу системи підготовки науково-педагогічних кадрів, зокрема приват-доцентури, в університетах України дореволюційної доби; теоретичні положення щодо методів дослідження із зазначеної проблеми.

Методологія та методи.

Для упорядкування наукового пошуку, спрямування його на об'єктивне вивчення, а також у ході осмислення й інтерпретації

досліджуваного матеріалу використано такі методи, як аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, порівняння; для добору, систематизації та класифікації історико-педагогічних джерел, архівних матеріалів – пошуково-бібліографічний метод, що дало аргументовані підстави для формулювання основних теоретичних положень дослідження.

Результати та дискусії. Значущим для дослідження є діяльнісний підхід, адже він, «привносячи свої характеристики в цілі та завдання педагогічного процесу, перебудовує, головним чином, процесуально-технологічну сторону в такий спосіб, щоб суб'єкти освітнього процесу оволоділи діяльністю в її цілісному уявленні» (Зязюн, 2011: 21); спрямований на організацію діяльності суб'єкта, у якій він би був активним у пізнанні, праці, спілкуванні, розвитку (Лозова, 2010: 38). Сутність діяльнісного підходу, на думку Ю. Козловського, полягає в дослідженні реального процесу взаємодії людини з довкіллям, що забезпечує розв'язання поставлених завдань (Козловський, 2018: 204). Діяльнісні механізми («опредметнення», «розпредметнення», «екстеріоризація», «інтеріоризація») сприяють накопиченню та засвоєнню людського досвіду (Луговий, 1995: 16).

Діяльнісний підхід дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки на різних макроструктурних рівнях професійної діяльності, з'ясувати сутнісні властивості явищ, що визначають особливості формування та прояву індивідуального потенціалу професійного розвитку людини, її професіоналізму (Дружилов, 2011). Спираючись на теорію діяльності О. Леонтьєва, С. Дружилов виокремив такі принципи діяльнісного підходу: 1) розвитку, історизму, предметності; 2) інтеріоризації та екстеріоризації як механізмів засвоєння суспільно-історичного досвіду; 3) єдності будови зовнішньої та внутрішньої діяльності; 4) активності, зокрема надситуативної активності як

специфічної особливості людської психіки (Дружилов, 2011: 61).

У контексті нашого дослідження діяльнісний підхід використано для визначення дієвості інституту приват-доцентури в системі підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України другої половини XIX – початку XX століття, що спрямовує на виявлення його цільової (професійної та особистісної), змістовної, процесуальної, організаційної та технологічної цілісності.

Провідним методологічним регулятивом дослідження є також комплексний підхід, адже він забезпечує необхідну якість історико-педагогічних досліджень відповідно до законів історичної науки (Бобришов, 2007: 11). Комплексний підхід дозволяє на сучасній діалектико-матеріалістичній науковій основі аналізувати, створювати та оптимізувати функціонування систем, що мають ознаки комплексів або тенденцію перетворюватися в комплекси. Комплекс – це цілісна сукупність предметів, явищ, властивостей. Найхарактернішими ознаками системних об'єктів, які науковці (Г. Лаврентьев, Н. Лаврентьева) відносять до комплексів, є такі: приналежність до соціальної форми руху матерії; вплив суб'єктивного чинника на виникнення й функціонування; зростаюча ефективність функціонування в існуючих умовах; впорядкованість структури, що дозволяє розглядати комплекс як складову полісистеми; розвиток завдяки інтенсифікації внутрішніх зв'язків системи, а також між системами; об'єднання в комплексі різних підсистем; підпорядкування різних цілей загальній меті. Комплексний підхід характеризується штучним об'єднанням різноякісних підсистем в полісистему з метою створення гносеологічної моделі для аналізу шляхів підвищення результативності вирішення певного завдання, на які впливають різні чинники. Ефективність зв'язків у системі залежать від суб'єктивної мети, від діяльності суб'єкта управління (Лаврентьев, Лаврентьева, 2011: 18).

Встановлення всіх взаємозв'язків досліджуваного явища, урахування всіх зовнішніх впливів, усунення всіх випадкових факторів є вимогами комплексного підходу, що визначені С. Сисоевою та Т. Кристопчук (Сисоева, Кристопчук, 2013: 69).

Отже, комплексний підхід уможливив вивчення предмета наукового дослідження – підготовка науково-педагогічних кадрів засобом приват-доцентури в університетах України другої половини XIX – початку XX століття – на основі виокремлених найсуттєвіших складників: потреба, суб'єкт, об'єкт, зміст діяльності, умови, результат.

Для наукового дослідження важливе значення мають інструменти (методи дослідження), за допомогою яких пізнають істину, відкривають закономірність зв'язків між явищами об'єктивного світу. Рівень складності наукових завдань, як зазначає П. Підкасистий, збільшує залежність отриманих результатів від ефективності розробленого дослідницького інструментарію (Підкасистий, 2003: 105). Науковці (В. Ворожцов, О. Москаленко, А. Погорадзе, О. Чечулин) акцентують увагу на тому, що метод – це специфічний вид знань про способи, прийоми, процедури, норми дослідження, приписи та вимоги до мислячого й діючого суб'єкта, керуючись якими він виконує ті або інші операції, перевіряючи істинність використовуваних правил, а також знань, що лежать в їхній основі (Москаленко та ін., 1988: 15).

М. Скаткін акцентує увагу на те, що успіх дослідницької роботи залежить від методів, а також від умінь науковця ефективно їх використовувати; необхідно, щоб методика обиралася відповідно до конкретних завдань наукового дослідження, відтворювала специфіку досліджуваних явищ, а не привносила доволіно (Скаткін, 1986: 86).

Науково-дослідна методика є сукупністю методів, що цілеспрямовано використовуються в пізнавальному процесі для підтвердження або спростування висунутої гіпотези (Ліхачов, 2003: 127). Характерними ознаками наукового методу є об'єктивність, відтворюваність, евристичність, необхідність, конкретність. Основна функція методу – внутрішня організація та регулювання процесу пізнання або практичного перетворення об'єкту (Кохановский, 1999: 182, 167).

Основні вимоги, яким повинні відповідати наукові методи – детермінованість (обумовленість закономірностями як об'єкта, так і пізнавальної діяльності), заданість ціллю дослідження (відповідність усіх компонентів методу цілі дослідження), результативність і надійність (наявність результату з високим ступенем вірогідності), ефективність як умова досягнення мети з мінімальними зусиллями та максимальним результатом, економність як можливість досягнення конкретних результатів без упродовження додаткових зусиль, доступність у розумінні та застосуванні (П'ятницька-Позднякова, 2003: 17–18).

У логічній схемі організації історико-педагогічного дослідження важливе місце В. Струманський визначає спеціально-історичним методам, а саме: *історико-порівняльний* (передбачає аналітико-критичне зіставлення первинних фактів, відомостей; пошук існуючих закономірностей), *історико-ретроспективний* (сприяє вивченню про-

блемизорієнтуванням минуле; «віднаслідку до причини, до соціально-економічних та історико-педагогічних чинників, що зумовили наявну результативність»), *історико-генетичний* (дає змогу проаналізувати умови виникнення даного явища, спостерігати його розвиток від передумови до кінцевого результату), *історико-типологічний* (передбачає акцентовану орієнтацію дослідження на аналіз внутрішньої структури досліджуваного явища й класифікацію його структурних елементів) (Струманський, 1996: 144–145).

До історичних методів, застосовуваних Н. Гупан, належить історико-структурний, за допомогою якого структурують історико-педагогічні знання, співвідносять їх із певними періодами, доміантними ідеями, та історико-компаративний (порівняльно-зіставний) – для порівняння й зіставлення етапів розвитку історико-педагогічної науки, встановлення регресивних і прогресивних ознак у формуванні наукових напрямів, позитивних та негативних тенденцій (Гупан, 2002: 13).

І. Андреев зазначає, що історичний метод певною мірою виконує покладені на нього функції в процесі пізнання суспільних явищ, адже дослідник не обмежується простим емпіричним відтворенням історії шляхом переліку хронологічної послідовності змінюваних у часі подій, а прагне відтворити історичний розвиток досліджуваного явища в його внутрішніх закономірностях, емпірично розглядає зміну подій, як зовнішній прояв закономірностей історичного процесу. Порівняльно-історичний метод дає можливість з'ясувати сутність предметів, явищ матеріального світу шляхом дослідження історичного розвитку однотипних явищ, а також вивчати явища, порівнюючи їхні властивості з відповідними властивостями однотипних явищ або різних етапів розвитку одного й того ж явища (Андреев, 1977: 216, 223).

Г. Подкоритов підкреслює, що історичний метод використовується під час дослідження об'єктів, результат зміни яких «утворює їхню історію у вигляді системи змінюваних один одного в часі, а також генетично, взаємопов'язаних елементів» (Подкоритов, 1967: 69). Історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування й розвиток процесів, подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зав'язків, закономірностей і суперечностей (Марцин, 2007: 152). Історичний метод не зводиться лише до опису явищ минулого, а полягає в дослідженні процесу внутрішньої зміни структури, в аналізі причинних зв'язків між окремими фазами розвитку,

у простеженні виникнення нового стану (Скалкова, 1989: 164).

Між історичним і логічним методами існує «єдність», зумовлена тим, що будь-яке логічне пізнання повинне розглядатися в історичному аспекті (Лудченко та ін., 2000: 51). Метод наукового пізнання дає змогу віднайти достовірні, переконливі факти про дійсність, отримати знання про наявні взаємозв'язки між явищами, про закономірність тенденцій їхнього розвитку, спосіб узагальнення отриманої інформації, а також її оцінку (Ліхачов, 2003: 127).

У контексті нашого дослідження використано такі історичні методи: 1) *історико-порівняльний* (для зіставлення змісту документальних джерел, що висвітлювали питання законодавчого забезпечення роботи приват-доцентів, їхнього статусу в різних університетах, характер стосунків зі штатними викладачами, кількісного складу приват-доцентів; виявлення різних підходів до вирішення університетської проблеми дефіциту професорсько-викладацьких кадрів на юридичному, історико-філологічному, фізико-математичному та медичному факультетах у досліджуваній період); 2) *історико-генетичний* (для аналізу генези феномена приват-доцентури в контексті еволюції зарубіжної й вітчизняної систем університетської освіти); 3) *історико-структурний* (сприяв розробленню структури наукового дослідження); 4) *історико-діахронний* (уможливив обґрунтування етапів та визначення особливостей розвитку інституту приват-доцентури в університетах України); 5) *хронологічний* – забезпечив розгляд проблеми дослідження в динаміці та часовій послідовності (Таможська, 2020: 7).

Моделювання – це метод дослідження об'єктів пізнання за допомогою їхніх моделей; побудова й вивчення моделей реально існуючих предметів та явищ, конструйованих об'єктів для визначення або удосконалення їхніх характеристик, раціоналізації способів їхньої структури, ефективності управління ними (Іллічов, 1983: 381). Завдяки методу моделювання в теоретичному дослідженні вивчаються характерні особливості реальних процесів та їхні тенденції, на основі головної ідеї здійснюється пошук їхнього нового поєднання, а також їхня компоновка, тобто моделювання потрібного стану досліджуваної системи (Загвазінський, 1982: 137). Моделювання також спрямоване на створення й дослідження наукових моделей – «сміслово представлені й матеріально реалізовані системи, що адекватно відображає предмет дослідження» (Фіцула, 2010: 32).

Форми моделювання різноманітні, вони залежать від використовуваних моделей, а також від сфери застосування. До логічного (ідеального) моделювання належить так звані уявні моделі, що будуються на основі чуттєво-наочних образів (Образцов, 2004: 74). Такі моделі вибудовуються у свідомості дослідника, тому їх можна вважати також і певною формою мислення, за допомогою якої здійснюється логічний зв'язок чуттєво-наочних уявлень у цілісний образ. Як зазначає І. Андреев, моделювання є виправданим, якщо воно будується на науковій основі, враховується обмеженість цього методу, його застосовують у поєднанні з іншими методами, способами, прийомами пізнання. Проте відносний характер істини, отриманий унаслідок застосування методу моделювання, не виключає наявності в ній об'єктивних за змістом значень (Андреев, 1977: 242, 244). Між моделлю й оригіналом існують відношення обмеженої подібності, що виявляється у їхній формі (у процесі наукового пізнання моделлю замінюють оригінал, вивчення моделі дає інформацію про оригінал) (Скалкова, 1989: 149). Моделі допомагають установити й описати компоненти об'єкта вивчення, їхній взаємозв'язок, а також отримати дані, що пов'язані з управлінням об'єктом, спрогнозувати його подальший розвиток. Отже, моделі можуть характеризувати різні процеси, структури та зв'язки (Киверялг, 1980: 130). Гносеологічну основу моделювання складають умовини за аналогією, тобто перенесення інформації про одні об'єкти на інші (Кохановский, 1999: 276).

Для обґрунтування теоретичної моделі історико-педагогічного дослідження використовують такі контекстуальні аргументи, як посилання на авторитет (згадка про роботи авторів, на результати яких спирається дослідник; посилання на наукові авторитети в процесі свідомого відбору положень, що складають концептуальну основу дослідження; звернення до нормативних документів, створених державними та суспільними інститутами; використання даних, отриманих іншими науковцями, для підтвердження власних результатів), звернення до традиції (Бережнова, 2001: 35–36).

Отже, метод моделювання сприяв розробці авторської дослідницької моделі підготовки науково-педагогічних кадрів засобами приват-доцентури в університетах України другої половини XIX – початку XX століття.

Метод термінологічного аналізу та метод операціоналізації понять передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту

та обсягу понять, установлення взаємозв'язку та субординації понять, їхнє місце в понятійному апараті теорії, на основі якої базується дослідження (Шейко, Кушнаренко, 2008: 60).

Біографічний метод є специфічним способом аналізу особистих документів (листів, щоденників, автобіографій) із метою виявлення участі людини в тих чи інших суспільних подіях, а також її ставлення до цих подій (Павленок, 2000: 19). Біографічний метод дослідження історії педагогіки, на думку Н. Дічек, сприяє висвітленню специфіки того чи іншого історичного періоду, різних шляхів розвитку наукової думки; біографічний підхід відтворення розвитку освіти «дає змогу усвідомити, що історію творять особистості, а процес формування підростаючих поколінь значною мірою залежить від взаємовпливів і взаємодії цих визначних діячів» (Дічек, 2001: 19). Сутність біографічного методу Є. Хриков убачає в тому, щоб з'ясувати як життєдіяльність, особистісні обставини, освіта, досвід, типологічні особливості людини, тогочасна соціальна ситуація вплинула на формування ідеї, освітньої діяльності досліджуваної персоналії (Хриков, 2018: 218). Біографічний метод дає можливість, як уважає Ю. Козловський, урахувати психологічний, фізичний стан педагога та його вплив на авторські педагогічні погляди, а біографічний підхід «допомагає віднайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, розкрити сутність, «знакові моменти», що стоять за ними, побачити за емпіричними фактами певні закономірності» (Козловський, 2018: 80). Звернення до творчої біографії, на думку О. Сухомлинської, збагачує й урізноманітнює уявлення про історико-педагогічний процес, «сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу. Вона допомагає подати формалізований загальнопедагогічний процес як діалогічний, полідіалогічний, персоніфікований і конкретизований» (Сухомлинська, 2001: 11).

У нашому дослідженні згідно з персоналістично-біографічним методом на підставі вивчення спогадів, епістолярної спадщини, «Curriculum vitae» визначено історичні факти, що пов'язані з особливостями педагогічної, науково-дослідної діяльності приват-доцентів Університету Св. Володимира, Харківського та Новоросійського університетів другої половини XIX – початку XX століття. Цей метод використано для розкриття світоглядних і педагогічних поглядів, що зумовили особливості їхньої творчої діяльності, а також наукового внеску в розвиток педагогічної науки та практики.

Метод контент-аналізу (англ. content analysis – аналіз змісту) «передбачає послідовну систематичну й надійну фіксацію одиниць досліджуваного змісту та квантифікацію одержуваних даних» з метою виявлення соціальних тенденцій. Інтерпретація репрезентованої інформації залежить від особливостей обраної теоретичної концепції (Кузьміна, 1980: 104–105). Контент-аналіз – це переклад у кількісні показники масової текстової інформації з подальшим статистичним її опрацюванням. Як одиниці аналізу використовуються: 1) поняття (у словах, термінах); 2) теми (у смислових абзацах, частинах текстів, статтях); 3) імена історичних діячів, видатних учених, діячів мистецтв; назви організацій, установ, громадських інститутів; 4) суспільні події, офіційні документи, факти, наукові праці тощо (Павленок, 2000: 9). Цей метод сприяє «виявленню необхідної інформації про педагогічні процеси, явища, факти минулого, спостереження за якими вже неможливе» (Зузяк, 2018: 59).

Елементи контент-аналізу знайшли прикладне застосування під час вивчення таких документів: 1) оглядів діяльності Міністерства народної освіти та підвідомчих йому установ; 2) оглядів викладання в Університеті Св. Володимира, Харківському та Новоросійському університетів; 3) звітів, витягів із протоколів засідань рад вищих закладів освіти; 4) звітів про закордонні відрядження «з науковою метою», а також для з'ясування освітнього потенціалу системи приват-доцентури в підвищенні рівня підготовки науково-педагогічних кадрів університетів України дореволюційної доби за матеріалами архівних джерел Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Державного архіву Одеської області, Державного архіву Харківської області, Відділу книжкових пам'яток, цінних видань і рукописів ЦНБ Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Музею історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Цей метод дав можливість підготувати список приват-доцентів, які стали професорами в Харківському, Київському та Новоросійському університетах, а також тих приват-доцентів, які стали професорами інших закладів вищої освіти, та їхні біографічні довідки.

Метод інтерпретації використовується для пояснення педагогічних процесів, явищ, ідей, концепцій минулого, оцінки їхніх можливостей у вирішенні завдань історико-педагогічного дослідження, виявлення закономірностей та зв'язків, виокрем-

лення тенденцій розвитку досліджуваної проблеми (Зузяк, 2018: 61). Професор М. Білуха відзначає, що метод інтерпретації ґрунтується на правильних висновках формалізованої аксіоматизованої системи, що зводяться у взаємно-однозначну відповідність істинним проявом будь-якої змістової теорії. Якщо така відповідність між елементами аксіоматизованої системи та змістової теорії встановлена, то формалізована теорія підтверджується й набуває змістового характеру (Білуха, 2002: 69).

У нашому дослідженні метод інтерпретації забезпечив наукову систематизацію вітчизняного досвіду в підготовці науково-педагогічних кадрів засобами приват-доцентури в університетах України дореволюційної доби. Причинно-наслідковий метод дав змогу встановити передумови запровадження й розвитку приват-доцентури як джерела поповнення науково-педагогічних кадрів найвищої кваліфікації в університетах України досліджуваного періоду (нестача педагогічних кадрів із вищими науковими ступенями; збільшення кількості вакантних кафедр в навчальних закладах у зв'язку з диференціацією таких наук, як педагогіка, археологія, народознавство, германська та романська філологія, сходознавство, метеорологія, історія західноєвропейського права тощо; інтеграція педагогічних знань; відхід від емпіричного рівня викладання; уведення в навчальний процес нових дисциплін; збільшення чисельності студентів).

Висновки.

Методологічні підходи, зокрема діяльнісний та комплексний, методи наукового дослідження (історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-структурний, історико-діахронний, хронологічний, моделювання, персоналістично-біографічний, контент-аналізу, інтерпретації та ін.) забезпечили отримання об'єктивної, достовірної інформації про особливості підготовки науково-педагогічних кадрів засобом приват-доцентури в університетах України другої половини XIX – початку XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев И.Д. Методологические основы познания социальных явлений. Москва : «Высшая школа», 1977. 328 с.
2. Бережнова В.Е. Аргументация в прикладном исследовании. *Педагогика*. Москва, 2001. № 9. С. 33–39.
3. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.
4. Бобрышов С.В. Методология историко-педагогического исследования развития педагогического знания : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Санкт-Петербург, 2007. 45 с.

5. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А. П. Н.», 2002. 224 с.
6. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. *Шлях освіти*, 2001. № 4. С. 15–19.
7. Дружилов С.А. Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход. Харьков : Издательство «Гуманитарный центр», 2011. 296 с.
8. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования. Москва : Педагогика, 1982. 160 с.
9. Зузяк Т.П. Тенденції становлення педагогічної освіти на Поділлі (кінець XVIII – початок XX століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Полтава, 2018. 562 с.
10. Зязюн І. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. Київ; Хмельницький : ХНУ, 2011. Вип. 1. С. 19–32.
11. Козловський Ю.М. Інтеграційні процеси у професійній освіті : методологія, теорія, методика : монографія. Львів : Вид-во Львівська політехніка, 2018. 420 с.
12. Козловський Ю.М. Методологія педагогічного дослідження : навч. посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 196 с.
13. Кохановский В.П. Философия и методология науки. Ростов н/Д : Феникс, 1999. 576 с.
14. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : «ВАЛГУС», 1980. 334 с.
15. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б. Методологический анализ системного и комплексного подходов и разработка электронного учебно-методического комплекса. *Известия Алтайского государственного университета. Педагогика и психология*. Барнаул, 2011. Т. 1 (70). С. 16–20.
16. Лекції з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / за ред. В.І. Лозової. Харків : «ОВС», 2010. 480 с.
17. Лихачев Б.Т. Педагогика : курс лекцій. Москва : Юрайт-Издат, 2003. 607 с.
18. Луговий В.І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1995. 48 с.
19. Лудченко А.А., Лудченко Я.А., Примак Т.А. Основы научных исследований : учеб. пособие / под ред. А.А. Лудченко. Киев : О-во «Знання», КОО, 2000. 114 с.
20. Марцин В.С. Наукознавство : підручник. Київ : УБС НБУ, 2007. 579 с.
21. Методология в сфере теории и практики / А.Т. Москаленко и др.; ответств. ред. : А.Л. Симанов, В.Н. Карпович. Новосибирск : Наука. Сибирское отделение, 1988. 306 с.
22. Методы системного педагогического исследования / под ред. Н.В. Кузьминой. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1980. 172 с.
23. Образцов П.И. Методы и методология психолого-педагогического исследования. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 268 с.
24. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навчальний посібник. Київ, 2003. 116 с.
25. Павленок П.Д. Краткий словарь по социологии. Москва : ИНФРА-М, 2000. 272 с.
26. Пидкасистый П.И. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей. Москва : Педагогическое общество России, 2003. 608 с.
27. Подкорытов Г.А. Историзм как метод научного познания. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1967. 190 с.
28. Сисоева С.О., Кристочук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
29. Скалкова Я. Методология и методика педагогического исследования. Москва : Педагогика, 1989. 224 с.
30. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований (В помощь начинающему исследователю). Москва : «Педагогика», 1986. 152 с.
31. Струманський В.П. Методологія і методика історико-педагогічного дослідження. *Педагогіка і психологія*. Київ, 1996. № 2. С. 141–146.
32. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. *Шлях освіти*. Київ, 2001, № 4. С. 10–15.
33. Таможська І.В. Теоретичні і методичні засади підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Полтава, 2020. 40 с.
34. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
35. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. Київ : Академвидав, 2010. 456 с.
36. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 298 с.
37. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. Київ : «Знання», 2008. 310 с.

REFERENCES

1. Andreev I.D. (1977). Metodologicheskie osnovy' poznaniya social'ny'x yavlenij [Methodological fundamentals of social phenomena cognition]. Moscow : «Vy'sshaya shkola» [in Russian].
2. Berezhnova V.E. (2001). Argumentaciya v prikladnom issledovanii [Argumentation in applied research]. *Pedagogika*. Moscow. № 9 [in Russian].
3. Bilukha M.T. (2002). Metodolohiia naukovykh [Methodology of scientific researches]. Kiev : ABU [in Ukrainian].
4. Bobry'shov S. V. (2007) Metodologiya istoriko-pedagogicheskogo issledovaniyarazvitiyapedagogicheskogo znaniya [Methodology of historical pedagogical research of pedagogical thought development]. Extended abstract of the doctoral dissertation. St. Petersburg [in Russian].
5. Hupan N. M. (2002). Ukrainska istoriografii istorii pedahohiky [Ukrainian historiography in the history of pedagogy]. Kiev : «A. P. N.» [in Ukrainian].
6. Dichek N. (2001). Biohrafichnyi metod yak instrument doslidzhennia vitchyznianoj istorii pedahohiky [Biography method as a research instrument in the history of domestic pedagogy]. *Shliakh osvity*. № 4 [in Ukrainian].

7. Druzhilov S.A. (2011). Psihologiya professionalizma. Inzhenerno-psihologicheskij podxod [Psychology of professionalism. Engineering and psychological approach]. Kharkiv : Izdatel'stvo «Gumanitarnyj centr» [in Russian].
8. Zagvyazinskij V.I. (1982). Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya [Methodology and methods of didactic researches]. Moscow : Pedagogika [in Russian].
9. Zuziak T.P. (2018). Tendentsii stanovlennia pedahohichnoi osvity na Podilli (kinets XVIII – pochatok XX stolittia) [Trends in the formation of pedagogical education in Podil (late XVIII – early XX century)]. Doctor's thesis. Poltava [in Ukrainian].
10. Ziaziun I. (2011). Pedahohichne naukove doslidzhennia u konteksti tsilisnogo pidkhodu [Pedagogical scientific research in the framework of the integrated approach]. *Porivnialna profesiina pedahohika*. Kiev; Khmelnytskyi : KhNU. Vol. 1 [in Ukrainian].
11. Kozlovskiy Yu.M. (2018). Intehratsiini protsesy u profesiinii osviti : metodolohiia, teoriia, metodyka : monohrafiia [Integration processes in the vocational education : methodology, theory, methods]. Lviv : Vyd-vo Lvivska politekhnika [in Ukrainian].
12. Kozlovskiy Yu.M. (2018) Metodolohiia pedahohichnogo doslidzhennia [Methodology of pedagogical research]. Lviv : Vyd-vo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
13. Koxanovskij V.P. (1999) Filosofiia i metodologiya nauki [Science of philosophy and methodology]. Rostov n/D : Feniks [in Russian].
14. Ky'veryalg A.A. (1980). Metody' issledovaniya v professional'noj pedagogike [Methods of research in professional pedagogy]. Tallin : «VALGUS» [in Russian].
15. Lavrent'ev G.V., Lavrent'eva N.B. (2011). Metodologicheskij analiz sistemnogo i kompleksnogo podxodov i razrabotka e'lektronnogo uchebno-metodicheskogo kompleksa [Methodological analysis of the system and integrated approaches, development of electronic educational and methodological set]. *Izvestiya Altajskogo gosudarstvennogo universiteta. Pedagogika i psihologiya*. Barnaul. T. 1 (70) [in Russian].
16. Lozova V.I. (2010). Lektsii z pedahohiky vyshchoi shkoly [Lectures on the pedagogy of high school]. Kharkiv : «OVS» [in Ukrainian].
17. Lihachyov B.T. (2003). Pedagogika : kurs lekcij [Pedagogy : lecture course]. Moscow : Yurajt-Izdat [in Russian].
18. Luhovyj V.I. (1995). Tendentsii rozvytku pedahohichnoi osvity v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekt) [Trends in the development of pedagogical education in Ukraine (theoretical and methodological aspect)]. Doctor's thesis. Kiev [in Ukrainian].
19. Ludchenko A.A., Ludchenko Ya.A., Primak T.A. (2000). Osnovy' nauchnyx issledovanij [Fundamentals of scientific researches]. Kiev : O-vo «Znannya», KOO [in Russian].
20. Martsyn V.S. (2007). Naukoznavstvo [Science studies]. Kiev : UBS NBU [in Ukrainian].
21. Moskalenko A.T. (1988). Metodologiya v sfere teorii i praktiki [Methodology in the field of theory and practice]. Novosibirsk : Nauka. Sibirskoe otdelenie [in Russian].
22. Kuz'mina N.V. (1980). Metody' sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya [Methods of the system pedagogical research]. Leningrad : Izd-vo Leningradskogo universiteta [in Russian].
23. Obratcov P.I. (2004) Metody' i metodologiya psihologo-pedagogicheskogo issledovaniya [Methods and methodology of a psychological and pedagogical research]. St. Petersburg : Piter [in Russian].
24. Piatnytska-Pozdniakova I.S. (2003). Osnovy naukovykh doslidzhen u vyshchii shkoli [Fundamentals of scientific researches in high school]. Kiev [in Ukrainian].
25. Pavlenok P.D. (2000). Kratkij slovar' po sociologii [Concise Dictionary of Sociology]. Moscow : INFRA-M [in Russian].
26. Pidkastyj P.I. (2003). Pedagogika. Uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskix vuzov i pedagogicheskix kolledzhej [Pedagogy. Textbook for students of pedagogical universities and pedagogical colleges]. Moscow : Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii [in Russian].
27. Podkorytov G.A. (1967). Istorizm kak metod nauchnogo poznaniya [Historicism as a method of scientific cognition]. Leningrad : Izd-vo Leningradskogo universiteta [in Russian].
28. Sysoieva S.O., Krystopchuk T.Ye. (2013) Metodolohiia naukovykh pedahohichnykh doslidzhen [Methodology of scientific pedagogical researches]. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
29. Skalkova Ja. (1989). Metodologiya i metodika pedagogicheskogo issledovaniya [Methodology and methods of pedagogical researches]. Moscow : Pedagogika [in Russian].
30. Skatkin M.N. (1986). Metodologiya i metodika pedagogicheskix issledovanij (V pomoshh nachinayushhemu issledovatelyu) [Methodology and methods of pedagogical researches (A guide for a beginner)]. Moscow : «Pedagogika» [in Russian].
31. Strumanskyi V.P. (1996). Metodolohiia i metodyka istoriko-pedahohichnogo doslidzhennia [Methodology and methods of historical and pedagogical research]. *Pedahohika i psiholohiia*. Kiev. № 2 [in Ukrainian].
32. Sukhomlynska O. (2001). Personalii v istoriko-pedahohichnomu diskursi [Personality in historical and pedagogical discourse]. *Shliakh osvity*. Kiev. №4 [in Ukrainian].
33. Tamozhska I.V. (2020) Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky naukovykh pedahohichnykh kadrov v universitetakh Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Theoretical and methodological foundations of academic staff training in Ukrainian universities (second half of XIX – beginning of XX century)]. Extended abstract of the doctoral dissertation. Poltava [in Ukrainian].
34. Il'ichyov L.F. (1983). Filosofskij e'nciklopedicheskij slovar' [Encyclopaedic dictionary on philosophy]. Moscow : Sovetskaya e'nciklopediya [in Russian].
35. Fitsula M.M. (2010). Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]. Kiev : Akademvydav [in Ukrainian].
36. Khrykov Ye.M. (2018). Metodolohiia pedahohichnogo doslidzhennia [Methodology of pedagogical research]. Kharkiv : TOV «DISA PLIuS» [in Ukrainian].
37. Sheiko V.M., Kushnarenko N.M. (2008) Orhanizatsiia ta metodyka naukovykh doslidnytskoi diialnosti [Organization and methodology of scientific research activity]. Kiev : «Znannya» [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.08.2021.
The article was received 02 August 2021.